

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för naturresurser och
jordbruksvetenskap

Det tilltalande landskapet

En studie av Lancelot *Capability* Browns arkitektoniska stil utifrån
Jay Appletons *prospect and refuge*-teori

Filip Lönnström

Kandidatarbete 15 hp, institutionen för stad och land
Landskapsarkitektprogrammet, Ultuna
Uppsala 2016

Titel: Det tilltalande landskapet – En studie av Lancelot *Capability* Browns arkitektoniska stil utifrån Jay Appletons *prospect and refuge*-teori

Engelsk titel: The Appealing Landscape – A Study of Lancelot *Capability* Brown's Architectural Style According to Jay Appleton's Prospect and Refuge Theory

© Filip Lönnström

Handledare: Marina Queiroz, SLU, institutionen för stad och land

Examinator: Anna Tandre, SLU, institutionen för stad och land

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet, fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap

Institutionen för stad och land, avdelningen för landskapsarkitektur

Omfattning: 15 hp

Nivå: Grundnivå G2E

Kurs: EX0725, Projekt i landskapsarkitektur

Landskapsarkitektprogrammet, Ultuna

Nyckelord: Jay Appleton, Lancelot *Capability* Brown, landskapsarkitektur, miljöpsykologi, prospect and refuge

Publiceringsår: 2016

Publiceringsort: Uppsala

Online publication: <http://stud.epsilon.slu.se/>

Sammandrag

Lancelot *Capability* Brown (1716-1783) förändrade den engelska landsbygden genom att rita ett stort antal omfattande parkanläggningar. Browns landskapsparker kännetecknas av böljande gräsytor, grupperingar av träd och slingrande vattendrag. Hans stil är abstrakt jämfört med föregångarnas anläggningar, och han använde sig konsekvent av ett antal olika element i sina parker. Människor från hela världen kommer än idag för att beundra skönheten i parkerna. Men vad gör ett landskap är vackert? Jay Appleton (1919-2015), professor i geografi, är en av dem som söker ett svar på den frågan. I sin teori som han kallar *prospect and refuge* lanserar Appleton en förklaringsmodell till varför människan uppfattar vissa landskap som fördelaktiga och därmed estetiskt tilltalande. Teorin utgår ifrån att människan föredrar miljöer som evolutionärt sett har underlättat överlevnad. I denna kandidatuppsats appliceras Appletons teori på elementen i Browns landskap. Syftet är att med ett miljöpsykologiskt perspektiv förklara varför många uppfattar Browns parker som estetiskt tilltalande. Slutsatsen är att Brown använder sig av tydliga symboler som människan kan associera till *prospect* och *refuge* och därmed känna trygghet. Hans trädgrupper ger tydligt skydd medan det öppna landskapet ger möjlighet att överblicka omgivningen. Appletons teori kan kritiserars, men den ger en förklaringsmodell till något som få andra har studerat. I uppsatsen diskuteras denna kritik, liksom analysen av varför människor uppfattar Browns landskap som vackert.

Abstract

Lancelot *Capability* Brown (1716-1783) changed the English countryside by designing a huge amount of parks. Brown's landscape parks are characterised by undulating lawns, groups of trees and serpentine waters. His style is abstract compared to his predecessors and he consequently used a number of different elements in his park designs. Still today people from all over the world admire the beauty in the parks. But what makes a landscape appealing? Jay Appleton (1919-2015), professor in geography, is one of those searching for the answer to that question. In his theory, *prospect and refuge*, he promoted a model of explanation to why certain landscapes are perceived as beneficial and consequently aesthetically appealing. The theory emanates from the viewpoint that human beings prefer environments that have facilitated survival due to evolution. In this Bachelor's thesis Appleton's theory is applied on the elements in Brown's landscape. The purpose is to, from an environmental psychological perspective, explain why so many people perceive Brown's parks as aesthetically pleasing. The conclusion is that Brown uses distinct symbols that human beings can associate to prospect and refuge and thus feel secure. His groups of trees give protection while the open landscape gives opportunity to overlook the surroundings. Appleton's theory can be criticized, but it presents a model of explanation to something that few others have studied. This criticism is discussed in the thesis, as well as the analysis of why people perceive Brown's landscape as appealing.

Innehåll

Inledning.....	5
Bakgrund	5
Den engelska landskapsparken	6
Appletons teori.....	7
Syfte och frågeställning	8
Metod	8
Avgränsningar.....	9
Resultat	9
Lancelot <i>Capability</i> Brown	9
Stilen.....	10
Elementen.....	11
Jay Appleton	13
<i>Habitat</i> -teorin.....	13
<i>Prospect and refuge</i>	13
<i>Hazard och locomotion</i>	14
Tillämpningar.....	15
Appleton om Brown	16
Analys	17
Vatten.....	17
Öppna vidder	18
Vegetation.....	18
Utblick.....	18
Diskussion	19
Problematik och reflektion	19
Summering	20
Referenser.....	21

Inledning

Parker i Europa och delar av övriga världen bär tydliga spår av historiens vingslag. Parkmiljöernas uttryck och innehåll har skiftat kraftigt över tid. Enligt *Nationalencyklopedin* (u.å.d) var parken ursprungligen ”ett inhägnat, tuktat naturområde för prydnad och rekreation i direkt anslutning till den egentliga trädgården”. *Nationalencyklopedins* definition av park visar tydligt att den hade en annan roll än den vanliga odlingsintensiva trädgården. Två av huvudriktningarna inom trädgårdskonsten som avser park utgörs av den klassiska franska stilen och den engelska landskapsparken (*Nationalencyklopedin* u.å.a; *Nationalencyklopedin* u.å.b). Den engelska trädgårdskonsten strävade mot att efterlikna naturen (Pevsner 1978, ss. 347-348).

Den engelska landskapsparken uppstod i det sena 1600- och tidiga 1700-talets England (Jellicoe & Jellicoe 1995, s. 233). I många avseenden var det motsatsen till den klassiska franska stilens raka, symmetriska och strikta formspråk (Pevsner 1978, s. 347). Den engelska stilen uppkom i kontrast till den franska stilen, med renässansens landskapsmåleri som inspirationskälla tillsammans med ett idealiserande av det pastorala beteslandskapet (*Nationalencyklopedin* u.å.b).

Den kanske främsta företrädaren för denna stil är Lancelot *Capability* Brown (1716-1783) som genom sin oerhörda produktivitet på över 200 formgivna anläggningar kom att dominera inom sin tid (Rogers 2001, s. 247). Än idag, 300 år sedan han föddes, syns hans parker i det engelska landskapet. Han utvecklade enligt Rogers (2001, s. 233) utifrån sina föregångare en egen, mycket abstrakt och avskalad stil. Tempel, lusthus och antika inslag som tidigare hade använts för att skapa intryck ingick inte i Browns parker. S-formade vattendrag och vidsträckta gräsmattor skapade istället önskvärda kontraster, intryck och känslomässiga reaktioner (Rogers 2001, s. 248).

Men vad är det som gör att så många upplever att denna abstraktion av landskapet och naturen som Brown presenterar är vacker och tilltalande?

En av de första som frågade sig *varför* istället för *hur* var geografiprofessorn Jay Appleton (1919-2015). I sin miljöpsykologiska teori om det han valt att kalla *prospect and refuge* behandlar han frågan om varför vi tycks uppskatta vissa typer av miljöer och tycker illa om vissa andra, utifrån de miljontals år av evolution som människan genomgått.

Anspelar formgivningen i Browns parker på den nedärvda kunskapen vi fötts med? Svaret på denna fråga kan ge ökad kunskap om på vilka grunder vi upplever parker positivt eller negativt. I den här uppsatsen undersöks Browns parker utifrån Appletons *prospect and refuge*-teori för att se om förklaringen till parkernas popularitet kan vara förankrat i människans evolutionära process.

Bakgrund

Tvärvetenskapen miljöpsykologi behandlar hur vi människor uppfattar och tolkar omgivningen. Det finns självklart andra inom fältet miljöpsykologi förutom Appleton som har behandlat frågan om varför man finner vissa landskap tilltalande. Även Gordon Orians (1932-), professor i biologi vid University of Washington, argumenterar för att människan genom evolutionen har lärt sig vilka habitat som är fördelaktiga för överlevnad. Hans teori – savanteorin – är sammanknuten med att människan utvecklades på Afrikas gräsbeklädda slätter (Bell 2012, s. 87). Orians hävdar utifrån detta att det kan förväntas att människan

har positiva associationer till liknande landskap. Denna teori ger enligt mig en annan förklaringsmodell än Appletons till varför vi finner Browns parker estetiskt tilltalande. Thompson (2009, s. 64) tolkar Orians teori som att människor föredrar öppna gräsbeklädda landskap med små grupperingar av träd, enligt Thompsons tolkning av Orians inte olik det engelska parklandskapet eftersom det hade liknande drag som påminner om savannen.

Appletons teori var dock den som publicerades först och är den som fortfarande är mest omtalad. Trots att senare teorier har framfört förklaringar till att människan föredrar olika miljöer har ändå Appletons varit fortsatt inflytelserik (Thompson 2009, s. xi).

Appleton behandlar Browns landskap i sin bok *The Experience of Landscape* som publicerades 1975. Men syftet för Appleton är ett jämförande utifrån den egna teorin med fokus på skillnader mellan André Le Nôtre, som representerar den klassiska franska stilen, respektive Brown som företräder den engelska landskapsparken. Därför behandlar Appleton (1975, s. 223) bara Browns arkitektoniska stil översiktligt, utan någon egentlig slutsats om vad det är i Browns landskap som gör att människor uppfattar det positivt. Det handlar i det här fallet snarare om vad de båda stilarna har gemensamt och på vilka sätt de skiljer sig från varandra.

Den engelska landskapsparken

Det politiska läget inom England hade något som skiljde dem mycket från de övriga monarkistiska stormakterna i Europa, nämligen parlamentarismen (Jellicoe & Jellicoe 1995, s. 204). Redan 1688, i samband med det som kom att kallas den ärorika revolutionen, hade man fått ett parlamentariskt styrelsesätt som begränsade monarkens makt och säkerställde parlamentets inflytande (Boults 2010, s. 151). I parlamentet genomfördes en rad beslut som ledde till att mycket stora landarealer gick från gemensamt ägande till privat ägande (Rogers 2001, s. 237). Detta innebar dock enligt Rogers inte att folket fick något större inflytande; istället fick adeln nu kontroll över tidigare gemensam mark, och deras makt befästes ytterligare. Så mycket som tre miljoner tunnland mark tillföll den engelska överklassen (Rogers 2001, s. 237). Stora arealer var alltså tillgängliga för att formars av landägarna.

Boults (2010, s. 151) beskriver det politiska läget som att Whigs var en nationalistisk politisk gruppering som framförallt utgjordes av de som stödde parlamentarismen till skillnad från Tories, vilka var lojala mot kronan. Därför lade medlemmarna i Whigs fokus på sina egna gods istället för det kungliga hovet, enligt Boults.

En aspekt som Rogers (2001, s. 235) tar upp är de återkommande antika inslagen i de engelska parkerna från 1600-talet. Stora delar av adeln var vid denna förnuftets tid i det sena 1600-talets England ytterst belästa inom de klassiska verken. Vidare beskriver Rogers hur man gärna drog paralleller till att de Brittiska öarna en gång var en del av det romerska imperiet. Rogers påpekar att man gärna hämtade inspiration från denna forna republik.

Liberalismen och det naturvetenskapliga tänkandet var starkt vid tiden för 1700-talets början, liksom upplysningens tro på förnuftet (Rogers 2001, s. 232). En av de mest välkända vetenskapsmännen genom tiderna, Sir Isaac Newton (1642-1727), är ett exempel på tänkare som var verksamma i vetenskapens England. Han formulerade bland annat de tre fundamentala naturlagarna för att förklara mekanik och naturfenomen (Nationalencyklopedin u.å.c). Naturen var

inte längre sedd som undergiven människan, snarare som en medspelare och en källa till inspiration (Jellicoe & Jellicoe 1995, s. 233).

England hade vid den här tiden nått en beaktansvärd ställning; det Brittiska imperiet sträckte sig över världen och blomstrade (Jellicoe & Jellicoe 1995, s. 204). Förhållandet till Frankrike var dock ansträngt och århundraden av rivalitet mellan de två länderna kvarstod. Frankrike hade varit stilmässigt dominerande och ledande inom allt vad mode och smak hette (Boults 2010, s. 107). Den engelska adeln, med sitt stöd för parlamentet, var som Pevsner (1978, ss. 344-345) beskriver inte lockade av att efterlikna den franska barockstilens absolutistiska drag, utan strävade efter andra ideal.

Boults (2010, s. 151) beskriver att man i England började överge det formella franska för den inhemska, engelska mer naturliga stilen. Det pastorala inslaget och de stora trädplanteringarna i de engelska landskapsparkerna har också sin naturliga förklaring, vilket beskrivs av Rogers (2001, s. 237). Befolkningen hade ökat stadigt i hundratals år, försörjningen av invånarna satte sina spår. På grund av just befolkningsökningen hade enligt Rogers boskapsskötsel och mängden betande får trängt undan gamla skogar och träsk. Det växande jordbruket hade även börjat leda till brist på virke. Rogers beskriver att ett omfattande program för att återplantera skog förespråkades av den framstående författaren John Evelyn (1620-1706). Programmet fick mycket stor genomslagskraft.

Med intresse för jakt (Olausson 1993, s. 60) och agrikulturell utveckling (Rogers 2001, s. 234) samt med stora resurser (Jellicoe & Jellicoe 1995, ss. 204-205) skapade de engelska aristokraterna sin idealbild av landskapet. De förhärligade jordbruket och den pastorala miljön i sin strävan att förbättra sina ägor enligt den nya trädgårdskonsten (Boults 2010, s. 153).

Appletons teori

Jay Appleton föddes 1919 i Storbritannien. Sitt mest inflytelserika verk producerade han under sin tid som professor i geografi (Thompson 2009, s. xi). 1975 utkom boken *The Experience of Landscape* som lanserade Appletons *prospect and refuge*-teori. Denna teori baseras på idéer från evolutionsteori och beteendevetenskap (Thompson 2009, s. xi). I sig vilar Appletons teori på vedertagen kunskap från olika områden, men det är kombinationen och tillämpningen som enligt Appleton själv gör den nyskapande (Appleton 1975, s. vii).

Med detta sagt är det viktigt att framhålla att det inte handlar om någon empirisk teori. Enligt min uppfattning bygger tankarna *prospect and refuge* mycket på induktiva resonemang och antaganden. För begreppet induktiv används Rolf Johanssons definition från hans artikel om fallstudiemetodik från 2007 (Johansson 2007, s. 52). En induktiv slutsats bygger på premisser utifrån redan erhållen kunskap och slutsatser dras utifrån det. Om premisserna är sanna så är också slutsatsen sann. En deduktiv slutsats bygger istället på att man använder sig av empiriska metoder för att komma fram till och påvisa resultatet (Johansson 2007, ss. 52-53). I Appletons *The Experience of Landscape* är teorins antaganden förvisso byggda på empiri men sammanförda av logiskt tänkande. Han sammanför evolutionsteori med psykologiska modeller för att dra slutsatser om estetiska preferenser.

Begreppen *prospect* och *refuge* är vedertagna på engelska och översättningen till svenska är inte etablerad. Därför används de genomgående på engelska i det här arbetet. Teorin *prospect and refuge* vilar på antagandet att människan genom

årtusenden av evolution fått nedärvt vissa preferenser för miljöer att vistas i. Dessa preferenser delar Appleton (1975, s. 73) in i två grundläggande grupper: *prospect* och *refuge*. *Prospect* handlar om individens möjligheter att iakttä och överblicka sin omgivning. *Refuge* behandlar det grundläggande behovet att kunna söka skydd och säkerhet. Genom att använda sig av detta kan man enligt Appleton analysera landskap utifrån en värdering av deras kapacitet som potentiella habitat (Appleton 1975, s. vii).

Syfte och frågeställning

Ett antagande som måste göras är att Lancelot *Capability* Browns anläggningar och därigenom stil är estetiskt tilltalande. Detta utifrån den omfattning och popularitet som Browns anläggningar än idag åtnjuter.

Syftet med detta kandidatarbete är att undersöka varför många människor finner Lancelot *Capability* Browns arkitektoniska stil estetiskt tilltalande. I arbetet studeras hans parker genom ett miljöpsykologiskt perspektiv. Jay Appletons teori används för att göra en undersökning av *prospect* och *refuge* tillämpat på de olika delarna i Browns anläggningar. Uppsatsens frågeställning lyder:

Varför uppfattas Lancelot *Capability* Browns landskap som estetiskt tilltalande utifrån Jay Appletons *prospect and refuge*-teori?

Metod

Anledningen till att Lancelot *Capability* Browns gestaltningar är målet för undersökningen är att hans stil är påtagligt konsekvent. Element och drag återkommer i de anläggningar han gestaltade. Detta gör att erhållen kunskap förhoppningsvis kan appliceras på merparten av hans anläggningar.

Frågan hur *prospect and refuge*-teorin kan förklara att många upplever Browns landskap som estetiskt tilltalande besvaras genom en litteraturstudie. Browns stil studeras som underlag för en beskrivning av de mest karakteristiska dragen i hans anläggningar. Litteraturstudien innefattar också en redogörelse av Jay Appletons miljöpsykologiska teorier. Som huvudlitteratur för Appletons teorier används i detta arbete hans egen bok *The Experience of Landscape* från 1975. Det som kan beskrivas som karaktäristiskt hos Brown analyseras utifrån Appletons teori.

Arbetet om Appleton och Brown sker utifrån induktiv slutledning. Appletons bok *The Experience of Landscape* och därmed hans teori om *prospect and refuge* bygger på induktivt resonemang. Det här arbetet med tillämpning av hans teori på Browns stil bygger därför också på induktivt resonemang.

Avgränsningar

Arbetet avgränsas till att studera stilmässiga drag utifrån Appletons *prospect and refuge*-teori. Skälet till att jobba utifrån Appletons teori är att det är den mest välkända och etablerade inom området. Arbetet genomförs med exempel från olika typiska element i de parker som Brown har gestaltat. Appletons *prospect and refuge*-teori förklaras men granskas inte i det här arbetet.

För att ge en sammanfattande och förtydligande bild över Browns stil studeras litteratur om den aktuella tidsperioden och ett antal av hans anläggningar översiktligt för att se samband och gemensamma nämnare och genom detta komma till en slutsats.

Resultat

Litteraturstudien redovisas nedan i två delar. Den första beskriver Lancelot Brown och hans arkitektoniska stil. Den andra redovisar och exemplifierar Jay Appletons teoribildning samt hans egna tankar om Browns verk.

Lancelot *Capability* Brown

Lancelot *Capability* Brown föddes 1716 i England. Han var en av de mest produktiva och därigenom den kanske mest inflytelserika personen bakom den engelska landskapsparken (Olausson 1993, s. 68). Brown har dock varit föremål för mycket omfattande kritik, främst efter sin död. Den häftigaste kritiken kom från den så kallade *picturesque-rörelsen* som strävade efter att likna den vilda naturen med konstfilosofen och arkitekten Richard Payne Knight (1750-1824) samt författaren och kritikern Sir Uvedale Price (1747-1829) i spetsen (Rogers 2001, ss. 251-252). 1740, i början av sin karriär, anställdes Brown som trädgårdsmästare vid Stowe under arkitekten och trädgårdsskaparen William Kent (1685-1748) (Rogers 2001, s. 241). Sitt smeknamn *Capability* fick han på grund av sina återkommande försäkringar till sina klienter som beskrivs i Rogers bok:

... from his frequent assurance to his clients that their properties had the *capability* of being rendered beautiful by their expenditures and his improving hand /.../ (Rogers 2001, s. 247)

Citatet talar för mycket av det som Lancelot *Capability* Brown står för. Brown var ingen tänkare som definierade sin egen stil utifrån teori (Rogers 2001, s. 248). Han var en praktiker av stora mått (Olausson 1993, s. 305), vilket syns på mängden av alla de anläggningar han anlätades för att göra (Olausson 1993, s. 66). Trots att Browns parker var ytterst kostsamma att anlägga hade han gott om uppdragsgivare från båda de politiska lägren Whigs och Tories (Hinde 1986, s. 8). Som en man formad av vetenskapliga ideal hade han även det tekniska kunnandet att genomföra dessa stora förändringar av det engelska landskapet (Rogers 2001, s. 248). Ett tydligt exempel på detta syns i hans arbeten med vattendrag som var ett mycket viktigt element i de anläggningar han konstruerade. Vid Blenheim i Oxfordshire lät han bland annat dämna upp en flod och schakta bort två sjöar för att kunna höja vattennivån så att den skulle

kunna passa in bättre i parken tillsammans med andra element (Boults 2010, s. 158).

Förutom slottet Blenheims enorma parklandskap, som antagligen är hans mest kända verk, kan man än idag besöka platserna som Brown var involverad i att skapa, exempelvis Stowes trädgårdar i Buckinghamshire, herrgården Petworths omgivning i West Sussex och ägor som omger slottet Highclere i Hampshire (The Landscape Institute 2016).

Stilen

Plan över Blenheim (Vergnaud 1835), ett exempel på hur Brown tillämpade sina principer. Viktiga delar är formen på vattendragen, placering av broar, trädens formationer och landskapets topografi.

Enligt Rogers (2010, ss. 248-249) så antar Browns anläggningar en mycket abstrakt form. Hans stil har ett påtagligt arkitektoniskt uttryck trots avsaknaden av raka linjer och geometriska former. Något som är viktigt enligt Rogers är linjedragning och formspråk för att uppnå harmoni. De raka och parallella linjerna från den klassiska franska stilen är helt borta. Istället är det böljande former som möter varandra. Rogers beskriver de ständigt jämna, mjuka övergångarna och att marken hela tiden sluttar svagt i flera riktningar.

Landskapet må vara lätt att överblicka men inte att färdas direkt över, på grund av de ständigt återkommande vattendragen (Rogers 2001, s. 249). Borta är alla referenser till romartiden och den grekiska antiken (Hunt & Willis 1975, s. 33). Det som är det typiska är snarare avsaknaden av utstickande element i de stora landskapsparkerna (Rogers 2001, s. 248). Perfektionen tycks enligt min uppfattning ligga i den oklanderliga gräsmattan utan skavanker samt vyn över den felfria omgivningen.

Elementen

Vattnet hade en självklar plats i 1700-talets trädgårdskonst (Boults 2010, s. 153). Redan i de engelska landskapsparkerna som skapats av föregångare till Brown var naturligtvis vattnet en viktig beståndsdel (Rogers 2001, ss. 238, 241, 245), men min studie visar att gemensamma drag för utformningen tycks ha saknats. Vanligtvis fanns det en större konstgjord sjö i parkens utkant och mindre kanaler kunde sträcka sig oregelbundet och osammanhängande genom landskapet, vilket man kan se på planer över exempelvis Stowe och Stourhead (Boults 2010, ss. 158-159). Brown ändrade på detta. Vattnet fick en mera central roll och placerades närmare parkens mitt (Gregory, Spooner & Williamson 2013, s. 17). Men det verkligt avgörande var formen. De mindre sjöarna, kanalerna och vattendragen sammanlänkades för att bilda en sammanhängande flod. Denna konstgjorda flod ringlade sig fram genom landskapet i en S-form (Hinde 1986, s. 45). Den kurviga S-formen är ett av Browns främsta kännetecken (Jellicoe & Jellicoe 1995, s. 245). En detalj med vattendragen som är mycket viktig är själva nivån på vattenytan. För att betraktaren ska uppfatta vattnets reflekterande förmåga så bra som möjligt ska det inte ses uppifrån, utan i jämnhöjd med vattenytan (Rogers 2001, s. 249). Därför är vattennivån i Browns parker i samma höjd som den anslutande marken utan några stupande strandkanter.

Med det utsträcka vattendraget som korsade landskapet kom självklart behovet att kunna ta sig över det och därigenom behovet av bron (Jellicoe & Jellicoe 1995, s. 245). Som ett objekt i den engelska landskapsparken användes bron redan före Browns tid och var då gärna inspirerad av den romerska stilen (Rogers 2001, s. 246). I Browns anläggningar hade vattnet en utformning som påminde mer om en flod än en vanlig damm och det ledde till att behovet av broar att ökade (Hinde 1986, s. 45).

Träden i Browns parker var liksom hos de tidigare engelska landskapsparkerna mycket talrika, vilket man kan se genom att studera Browns plan över Blenheim (se Vergnauds illustration på föregående sida). För att skapa en naturlig känsla var grupperingar av träd ett viktigt element (Boults 2010, s. 153). Brown använde sig mycket av två olika typer av formationer för trädplantering, en idé som ursprungligen börjat användas av William Kent men som också blev typiska för Brown (Jellicoe & Jellicoe 1995, s. 245). Den första är den som på engelska kallas för *clump* (Rogers 2001, s. 249).

Olausson (1993, s. 35) tar upp att arkitekten Fredrik Magnus Piper (1746-1824) använder sig av det svenska ordet klump, direktöversatt från engelska. En bra översättning till svenska saknas enligt mig i detta fall, och därför används det engelska ordet i uppsatsen. Betydelsen av ordet skulle på svenska enligt min uppfattning möjligtvis vara grupp, alternativt klunga, eller som Olausson (1993, s. 35) själv betecknar det – trädgrupp. De uppstammade träden planterades i *clumps* som mindre grupper med oregelbundna former (Hunt & Willis 1975, s. 302). Grupperna placerades strategiskt för att framhäva eller dölja önskade detaljer (Rogers 2001, s. 250).

Den andra formationen av träd är bältet. Träden är placerade i band som slingrar sig fram och skapar ett trädbälte (Moore, Mitchell & Turnbull 1993, s. 63). Syftet med den här typen av gruppering är att avskärma eller dölja (Gregory, Spooner & Williamson 2013, s. 17). Självklart används denna typ av planteringsformation även för att styra besökarens blick i önskad riktning (Boults 2010, s. 154).

När man studerar Browns parker framträder effekten av barriärerna tydligt i det annars så öppna landskapet. I den engelska landskapsparken, även före Brown, fanns ett element som användes flitigt och som kom att karaktärisera de allra flesta parker framåt i tiden – den böljande, strikt hållna gräsmattan. Parterrer, terrasser och planteringar i äldre anläggningar fick i de flesta fall skoningslöst ge plats åt gräset (Hunt & Willis 1975, s. 31). Den gröna gräsytan gick ända fram till byggnaden (Boults 2010, s. 155).

Adeln fick tack vare parlamentets beslut betydande arealer av den betesmark som vid denna tid utgjorde stora delar av Englands yta (Rogers 2001, s. 237). Man använde sig av denna nyförvärvade mark för att anamma det pastorala idealet (Boults 2010, s. 153). Den tidiga gräsmattan var främst betad och i vissa fall handklippt, inte maskinellt klippt som dagens gräsmattor (Rogers 2001, s. 319).

Litteraturstudien visar att gräsmattan bidrar till att den speciella topografin framträder mycket tydligt. Landskapet var kuperat utan några plötsliga höjdskillnader. Nivåskillnader förekom nästan överallt, men aldrig tvärt eller med branta tvära lutningar (Rogers 2001, s. 249). Marken var aldrig platt eller enformigt lutande utan ständigt dynamisk, enligt Rogers. Det öppna landskapet bredde ut sig och skapade en mjukt böljande terräng. Marken anslöt till den konstgjorda sjön i samma nivå som vattenspegeln, utan några stupande kanter. Utifrån Hinde (1986, s. 86) beskrivning av arbetet med att anlägga en av Browns parker förstår man att det inte är någon slump att marken såg ut som den gjorde; istället var det ett omfattande och komplext jobb att ge marken de önskade höjdskillnaderna.

Ytterligare ett välkänt element som Brown använde sig flitigt av är det så kallade *ha-ha*-diket. Denna typ av dikesanvändning hade ett samband med djurhållning. Rogers (2001, s. 237) beskriver boskapsskötselns viktiga roll i den engelska jordbruksverksamheten och att framförallt får blev ett mycket vanligt inslag i den pastorala idyllen. Denna betande boskap satte enligt Rogers sin prägel på landskapet.

Problemet är att man självklart inte ville ha betande kreatur intill sin herrgård eller sitt slott. Samtidigt var det mycket viktigt att ansluta till det kringliggande landskapet (Rogers 2001, s. 234). Gränsen mellan naturen och parken var diffus. Den engelska naturen skulle ju förbättras (Jellicoe & Jellicoe 1995, s. 233). Lösning på detta blev *ha-ha*-diket, ett dike eller stängsel som är nedsänkt så att det inte syns på håll, vilket gör att man kan blicka ut över den öppna nejden utan att störas av staket (Rogers 2001, s. 234). Begreppet *ha-ha*-dike kommer från franskan och började användas av Piper istället för att göra en omskrivning till svenska (Olausson 1993, s. 35). Den självklara gränsen mellan parken och omgivningen så som i de franska och italienska klassiska trädgårdsanläggningarna suddades ut. I Browns parker syns inte denna gräns lika tydligt, och framförallt anslutningen till omgivningen blev visuellt starkare än i de franska och italienska anläggningarna (Dixon 1992, ss. 128-130). *Ha-ha*-diken var således en viktig komponent i Browns öppna landskap (Hinde 1986, s. 62).

Allt detta fungerade som ett system eller en regelbok för Brown, trots att han aldrig lämnade efter sig några litterära verk. Han arbetade efter detta egenskapade system fram till sin död 1783 (Hinde 1986, s. 204). Det tycks enligt mig som att han formade i stort sett alla sina större projekt efter en tänkt mall. Denna mall gör att de landskapsparker som skapades av honom har mycket stora likheter med varandra.

Jay Appleton

Jay Appleton inleder sin bok *The Experience of Landscape* under rubriken "The Problem" med frågan "What is it that we like about landscape, and why do we like it" (Appleton 1975, s. 1). I denna grundläggande men samtidigt ambitiösa fråga startar Appleton sin teori. För att svara på frågan krävs ett ingående resonemang. I förklaringar och diskussioner kring beteende hämtas informationen i första hand från beteendevetenskap inom djurvärlden, istället för psykologiska teorier som direkt handlar om människan. Den första viktiga delen som utgör grunden för *prospect and refuge*-teorin är den som Appleton presenterar som *habitat*-teorin och handlar om en arts livsmiljö (Appleton 1975, ss. 68-69).

Habitat-teorin

Ett viktigt antagande som görs för att *habitat*-teorin ska kunna fungera är att människor föds med en preferens för vissa typer av miljöer (Appleton 1975, s. 68). Denna preferens måste enligt evolutionens principer vara genetisk och därigenom ärftlig för att kunna återfinnas hos den moderna människan. För att preferensen för en viss miljö ska ha nedärvts måste den rimligen också innebära en fördel för individen i den tiden då den uppkom. Appleton påpekar att det inte handlar om miljön i sig utan de potentiella fördelar för överlevnad som denna typ av miljöer medför för människan (Appleton 1975, ss. 68-69).

Appletons resonemang bottnar inte i att människor känner sig spontant hemma i olika typer av naturtyper. Det handlar istället om att vissa typer av stimuli i vår omvärld anspelar på dessa nedärvda instinkter (Appleton 1975, s. 68). Det kan exempelvis vara färger, former eller placering. Appleton (1975, ss. 69-70) beskriver hur det handlar om olika typer av faktorer som får oss att undermedvetet associera till om de är fördelaktiga för överlevnad eller inte. Han menar att det är oväsentligt om det faktiskt visar sig vara fördelaktigt eller om vi blir lurade av något vi tror är fördelaktigt för oss, eftersom det handlar om hur vi *uppfattar* omgivningen. Det skapar en känsla av gillande eller ogillande. Detta ligger till grund för det som yttrar sig för oss människor som estetiskt tilltalande, enligt Appleton.

Följdfrågan blir då naturligtvis vad det är som kan ses som fördelaktigt ur synpunkten på överlevnad i en miljö. Det leder oss in på nästa del i Appletons resonemang som har fått ge namn åt hela modellen, *prospect* och *refuge*.

Prospect and refuge

Teorin om *prospect* och *refuge* bygger på antaganden tagna från *habitat*-teorin som tar upp varför vi tycks föredra vissa miljöer. Appletons svar på frågan om varför vi uppfattar något i landskapet som positivt baseras på ett tvådelat resonemang om jakten logik. Relationen mellan jägaren och bytet driver tesen kring vad som kan ses som fördelaktigt i omgivningen (Appleton 1975, s. 70) och därmed vad som kan uppfattas som estetiskt tilltalande eller inte.

Den första delen av namnet på teorin har fått namnet *prospect* som direkt översatt till svenska (egen översättning) betyder utsikt eller möjlighet. Det handlar om livet och konsten att överleva i det primitiva samhället i människans urtida historia. För att överleva måste man anta rollen som jägare och överblicka samt iakta sin omgivning. Man måste iakta sitt bytesdjur och observera

omgivningens förutsättningar, vilka är viktiga för att kunna jaga på ett effektivt sätt (Appleton 1975, s. 70).

Refuge översätts till svenska (egen översättning) som tillflykt eller möjligtvis fristad. Översättningen till svenska ger här inte en lika uppenbar bild av innebörden som i fallet med *prospect*. För att beskriva begreppets mening skulle ord som dold eller undanskymd passa bättre eftersom det handlar om en plats som är säker från fara. Det kan exempelvis handla om något så enkelt som att skydda sig från omvärldens blickar, enligt Appleton (1975, s. 71). Målet är att söka någon form av skydd – skydd från både direkt fara (exempelvis farliga djur) och indirekt fara (väder och vind). Appleton menar vidare att det handlar om att vara osedd och därmed tryggt kunna uppehålla sig.

Tillsammans betyder *prospect* och *refuge* se utan att synas (Appleton 1975, s.73). Sådant som enligt betraktarens uppfattning inkluderas i någon av kategorierna *prospect* och *refuge* ger alltså enligt teorin ett positivt intryck på oss människor. Detta eftersom kategorierna uppfyller våra behov som behövs för att överleva, enligt Appletons teori. Liksom tvärt om att vi känner oss stressade eller obekväma då vi befinner oss i situationer där vi upplever att våra behov av *prospect* och *refuge* inte är tillgodosedda. Det är dock inte så enkelt som att konstatera ja eller nej på om kraven för *prospect* och *refuge* är tillgodosedda. Till vilken grad de är uppfyllda samt förhållandet mellan de båda kategorierna spelar också in. Symbolik

Vanligtvis nöjer sig de flesta inom fältet landskapsarkitektur att utifrån ovanstående insikt om *prospect* och *refuge* säga att människan eftersträvar skydd i ryggen och utblick över sin omgivning. Men det finns betydligt mer att hämta. Appleton ägnar stora delar av *The Experience of Landscape* till att underbygga sin teori med exempel och tillämpningar på alltifrån tavlor till litteratur och arkitektur.

Ett steg som Appleton tar för att vidareutveckla och utöka användningsområdet av sin teori är att föra in den på ett mera abstrakt plan genom att införa symboler för *prospect and refuge*. Människan tolkar hela tiden sin omgivning och gör associationer till det vi uppfattar. Symbolerna är länkade mentalt till det som de representerar (Appleton 1975, s. 81). Till exempel symboliserar kniv och gaffel mat för de allra flesta människor. Symbolen i sig blir upphov till associationer och känslor. En symbol för *prospect* kan i princip vara vad som helst förutsatt att det bidrar till förbättrad utblick över vår omgivning (Appleton 1975, s. 94). En viss symbol behöver dock inte bara representera en sak utan kan representera flera olika saker. Eller tvärtom, flera saker kan behövas tillsammans för att skapa en symbol (Appleton 1975, s. 81).

Hazard och locomotion

Appleton introducerar också två betydande nya begrepp, *hazard* och *locomotion*. Thompson (2009, s. 64) tar upp hur detta förklarar varför till exempel en tät skog kan framstå som hotande trots att den borde fungera som *refuge*. Begreppen kan enligt Thompson ändå uppfattas som en svaghet i Appletons teori. Appletons tidigare nämnda resonemang om symbolik krävs för att *hazard* och *locomotion* ska kunna tillämpas.

Hazard blir på svenska (egen översättning) fara eller risk. Det är en nödvändig konstruktion för att teorin om *prospect* och *refuge* ska fungera. Utan en viss fara eller ett visst riskmoment försvinner behovet av utblick eller skydd. Människan söker kanske i viss mån fara på grund av detta. Den pirrande känsla som uppstår i

riskfyllda situationer är den reaktion som uppstår i bristen på *prospect and refuge*. Det bör dock påpekas att det är långt ifrån samma sak att utsättas för en verklig livshotande fara som att se över kanten på ett stup (Appleton 1975, s. 96).

Locomotion blir översatt till svenska (egen översättning) förflyttning eller rörelseförmåga. För att kunna dra nytta av kategorierna *prospect* och *refuge* krävs en möjlighet till förflyttning. I en *prospect*-situation där man ska följa ett potentiellt byte krävs att man ska kunna röra sig i miljön. När det handlar om *refuge* får rörelseförmågan funktionen att underlätta för flykt. När landskapet betraktas görs en värdering för att ta sig till vissa nyckelpositioner utifrån *prospect and refuge*. Exempelvis är vägar eller stigar symboler för *locomotion* som underlättar att nå dessa positioner (Appleton 1975, ss. 118-119).

Övergångar, trappor, portiker eller öppningar signalerar alla möjlighet till rörelse där det annars skulle varit omöjligt (Appleton 1975, s. 100).

Tillämpningar

Appleton beskriver och exemplifierar utifrån sin teoribildning ingående hur teorin kan tillämpas och bör förstås. Nedan följer ett antal begrepp som är relevanta för uppsatsens frågeställning om hur *prospect and refuge* kan tolkas.

Fördelaktiga positioner, eller *vantage points* som Appleton kallar dem, spelar stor roll för hur vi upplever omgivningen. En fördelaktig position är alltid önskvärd och är en symbol för *prospect*. Olika naturliga fördelaktiga positioner kan exempelvis vara öar som gör att man får en bättre vy över kustlinjen, eller höjder där man kan få god överblick (Appleton 1975, s. 90-91).

En vidsträckt utsikt, ett panorama, har betydelse för den upplevda utblicken i landskapet. Man kan i en *prospect*-situation ha god sikt åt ett håll, men i ett panorama ser man i flera riktningar. Appleton (1975, s. 85) menar att ett panorama innebär att man från en plats kan se det omgivande landskapet i 360 grader runt sig. I ett panorama kan siktlinjen brytas av mindre hinder. Eftersom man enligt Appleton ändå kan föreställa sig vad som finns bakom hindren kvarstår den upplevda panorama-effekten. Men blir det för stora avbrott skapas två separata vyer istället för ett panorama. Appleton (1975, s. 89) menar att panoramat skapar en känsla av *prospect* på grund av den goda potential till utblickar som ges. På motsatt sätt skapar enligt honom ett avgränsat synfält en känsla av *refuge* eftersom antalet platser man kan bli iakttagen ifrån minskar.

Vatten är både ett mycket vanligt och viktigt naturligt element för människan. Appleton beskriver dock vatten som en *hazard*, dels kopplat till dålig simkunskap, dels – i ännu högre grad – i samband med strömmar, stormvågor och vattenfall (Appleton 1975, s. 99). Ju mer i rörelse, desto farligare. Större vattendrag och framförallt floder fungerar också avskiljande. De kan vara svåra att korsa och därmed ett hinder för *locomotion*. Vattenytor ger dock en obehindrad utblick över omgivningen. Därför blir det också en *prospect*-symbol, vilket leder till att områden med mycket vatten lätt blir *prospect*-dominerade till sin karaktär (Appleton 1975, s. 109).

Skogen har haft, och har fortfarande, en stor roll i mänsklighetens historia. Begreppet skog finner jag dock till en viss grad problematiskt eftersom att det är så brett. I det här arbetet ses skogen för enkelhetens skull som en enhet betraktad på håll, istället för de enskilda delarna som bygger upp den, utifrån Appletons (1975, s. 108) resonemang om vegetationsbeklädda ytor. Skogen med sin täta vegetation gör det lätt att kamouflera sig för betraktarens blickar. Därför utgör den ett skydd för människan och ses därför som en tydlig *refuge*-symbol. Jämfört

med en grotta är den inte lika effektiv som gömställe enligt Appleton (1975, s. 104). Men en skog är enligt honom betydligt större och möjliggör bättre flyktmöjligheter i enlighet med principen om *locomotion*. Dock behöver det inte vara en stor skog för att symboliken ska fungera. Även små grupper av träd, buskage, sly och dungar har funktionen som *refuge*-symboler (Appleton 1975, s. 104).

Textur och yta spelar en roll för hur omgivningen uppfattas i betraktarens öga. Själva formen på ytor har enligt Appleton en tydlig effekt på hur man uppfattar topografin. En konvex yta signalerar *prospect* då det tyder på att ett övertag eller bättre överblick kan ske från denna plats. En konkav yta är istället en *refuge*-symbol då den indikerar att man kan skapa sänkor och hålor lämpliga att söka skydd i (Appleton 1975, s. 106-107). Texturen på ytan kan förstärka eller motverka dess symbolik. En skogbeklädd höjd kan bli *refuge*-dominerad till skillnad mot om den hade varit täckt av gräs (Appleton 1975, s. 108).

Som tidigare nämnts är sådant som ger möjlighet till en förbättrad överblick av platsen en symbol för *prospect*. Det här gör att en mängd slutsatser kan dras och att *prospect*-symboler blir väldigt lätta att läsa in. En av de intressantaste slutsatser som Appleton själv drar utifrån detta är den som behandlar himlen och horisonten. Horisonten markerar slutet för hur långt vårt synfält kan sträcka sig. Det är av erfarenhet vi vet att det vid horisonten öppnar sig en ny vy att blicka ut över. Denna förväntan medför vilja att söka svaret till vad som ligger bortanför. Platser likt höjder eller utkiksplatser som kan öka synfältet bortom horisonten blir därför extra attraktiva (Appleton 1975, s. 90-91).

Appleton om Brown

Appleton (1975, ss. 220-226) tar själv upp Lancelot Browns anläggningar i sitt ambitiösa urval på exempel som hans teori kan tillämpas på. Avsnittet behandlar olika ingångar till design av landskap. De två olika stilarna som jämförs med varandra, den klassiska franska med sina rötter i barocken och den engelska landskapsparken, representeras av André Le Nôtre respektive Lancelot *Capability* Brown.

Appleton inleder med att konstatera den uppenbara skillnaden mellan de båda stilarna – den mera naturlika strukturen i Browns anläggningar jämfört med Le Nôtres strikta geometriska former. Den naturlika kompositionens symboliska stimuli skulle kunna likna stimuli i naturen i högre grad och därmed vara starkare i Browns anläggningar (Appleton 1975, s. 222). Utifrån *prospect* finner vi ett tydligt horisontellt panorama där Browns uppstammade *clumps* inte skymmer utblicken. Vattendragen i landskapsparken är en svagare *prospect* symbol än vattnet i den franska parken eftersom det är mindre dramatiskt. Vattnet bidrar å andra sidan till att skapa öppen yta vilket är det grundläggande för *prospect* (Appleton 1975, s. 223). Browns träd var det som bidrog mest till *refuge*. Planterade träd i bältesformationer ger en omslutande och avskärmande känsla. Även träden planterade i *clumps* bidrog genom att skärma av. Avslutningsvis konstaterar Appleton att trots att Browns stil liknar en naturlig miljö är den långt ifrån den natur som Appleton pratar om som ursprung till *prospect and refuge*-teorin (Appleton 1975, s. 223).

Analys

Med sin utgångspunkt i naturen som medskapare snarare än underordnad uttryckte den engelska landskapsparken något nytt (Jellicoe & Jellicoe 1995, s. 233). Är det i försöket att förbättra och skapa en idealiserad bild av naturen som man omedvetet har tagit vara på de principer som varit viktiga för människan i urtiden enligt Jay Appletons *prospect and refuge*-teori?

Som beskrivits tidigare i uppsatsen är fördelen med att studera just Lancelot Browns verk hans trogenhet gentemot sina egna principer. Hans egenskapade system för hur man anlägger en park kom därmed att appliceras på landskapsparkerna han utformade under sin livstid (Jellicoe & Jellicoe 1995, s. 245). Även långt efter hans död, oavsett om man uppskattar eller kritiserar hans verk, så måste man förhålla sig till hans typiska stil. De olika elementen som Appleton använde sig av – vattnet med sin S-form, grupperingarna av träd och den böljande marken i det öppna landskapet med sin anslutning till omgivningarna – varierar i placering och i viss mån i utformning. Men de är, som min studie visar, alltid närvarande i hans parker.

Vatten

Vilken funktion fyller då inledningsvis Browns vattendrag enligt Appletons teori? Vatten ses enligt Appleton som en tydlig symbol för *prospect* på grund av sin överskådlighet. I det här fallet finns det enligt mig inget som skulle kunna säga emot det då det är osannolikt att vatten skulle blockeras av något (exempelvis hög vass eller större fartyg). Själva formen på vattnet – den meandrande floden som slingrar sig fram genom landskapet – var ett signum för Brown. Formen på vattnet uppfattar jag som intressant eftersom utseendet på vattendraget skapar skär, uddar och halvöar. Dessa platser ger intrycket av att erbjuda bättre överblick, och är därmed symboler i sig. Vattenlinjen förstärker därför ytterligare *prospect*-symbolen. Vattnet är också känt för att utgöra ett visst riskmoment, enligt Appleton (1975, s. 99). Men som symbol för *hazard* borde det inte vara särskilt starkt. Det uppdämda vattnet med syftet att reflektera den omgivande parken är enligt mig knappast kapabelt till att skapa några stormvågor eller starka strömmar. Någon flod i snabb rörelse är det inte heller fråga om då det som sagt egentligen (trots utseendet i form av just en flod) är konstgjorda dammar det handlar om. Möjligtvis skulle man kunna uppnå någon spänning om man balanserade på sjökanten.

Med de utsträckta vattendragen skapas en barriär i landskapet som hindrar förflyttning och rörelseförmåga. Denna brist på *locomotion* utgör ett hinder för både *prospect* och *refuge*. Men detta konstgjorda hinder medförde också att man fick anledning att komma på en lösning. Fantasifullt utformade broar är ett självklart inslag i den engelska landskapsparken. Bron möjliggör fri rörelse över till den andra sidan och negligerar därför stora delar av floden som barriär. Bron i kombination med anslutande väg blir enligt Appleton istället en stark symbol för möjligheter att röra sig över det överblickade landskapet och dra nytta av dess möjligheter så väl som att kunna hålla en flyktväg öppen. Bron utgör möjligtvis enligt min tolkning en starkare symbol för rörlighet och *prospect* än det hinder som den överbryggar, vilket i det här fallet är vattnet som är en mycket svag *hazard*.

Öppna vidder

De böljande gräsfälten har kommit att bli en symbol för landskapsparken. Kombinationen av topografin och den grästäckta texturen kan utgöra en idyllisk vy. De ständiga lutningarna och höjdskillnaderna har självklart betydelse för hur man uppfattar landskapet, sett utifrån Appletons teori. Kullarna som bildas av höjdskillnaderna indikerar bättre utblickar över omgivningen. Därför bidrar den böljande formen på landskapet enligt mig till ytterligare *prospect*-symbolik. Själva texturen som täcker den största delen av marken säger även denna något om varför vi uppfattar terrängen som behaglig. Den i engelska stilen högt värderade gräsmattan, som tidigare beskrivits i samband med Browns element, trängde undan stora parterrer. En kort hållen gräsmatta är betydligt mera överskådlig jämfört med planteringar eller högväxande fält. Gräsmattan hjälper enligt min tolkning till att ytterligare förstärka uppfattningen av topografin och ge en stark *prospect*-symbol.

Enligt min uppfattning finns det även en annan aspekt som bidrar till *prospect*-symboliken, även om denna inte är lika uppenbar. Det är texturen på marken. En välskött gräsmatta ger ett homogent intryck därför att det inte går att urskilja några oregelbundenheter. I *Psychology: The Science of Mind and Behaviour* (Passer 2008, ss. 208-209) förklaras att en jämn, uniform textur ger intrycket av att något är längre bort. Denna effekt skulle kunna stärka den redan starka *prospect*-symboliken ytterligare då man upplever att man kan se längre än vad man egentligen gör på grund av den jämna texturen.

Vegetation

Programmet för återplantering av skog i England var en av anledningarna till att trädgårdskonsten såg ut som den gjorde (Rogers 2001, s. 237). Skog i sammanhanget med landskapsparkerna betyder dock inte samma sak som en skog i ett biologiskt perspektiv. Det handlar om medvetna grupperingar av träd i oregelbundna former. Den riktiga skogen, i betydelsen icke anlagd, finns istället att beskåda vid horisonten i landskapsparkens utkanter. Inom Browns anläggningar finner vi träden i *clumps* och bälten. *Clump*-formationen fungerar enligt min tolkning som en *refuge*-symbol men dock en svagare sådan än bältet. Det beror främst på två olika saker. Den första är storleken, eftersom en *clump* består av ett mindre antal träd. För det andra var de planterade träden vid den här tiden tydligt uppstammade. Någon undervegetation förekom heller inte i den här typen av plantering. Det här leder till minskad möjlighet att dölja sig, vilket gör att symbolen för *refuge* blir svagare. Bältesformationerna är starkare, främst på grund av den optiska illusionen de skapar. Undervegetation förekom i de här planteringarna. Träden planterade i ett smalt band tillsammans med undervegetation gör att det ser ut som ett större skogsparti än vad det egentligen är. Båda trädformationerna representerar och uppfattas som skog och är därför symboler för *refuge*, om än av olika styrka.

Utblick

En av de första sakerna man kan slås av då man betraktar en engelsk landskapspark i Browns stil är hur tom och öppen den tycks vara. Särskilt i jämförelse med den tidigare franska stilen som hade ett helt annat sätt att fylla ut ytor. Utblicken och den panoramiska vyn var både önskvärd och eftersträvad. Det var genom arkitektonisk och teknisk innovation man nu kunnat börja uppnå

detta. Ett exempel är det så kallade *ha-ha*-diket som Brown använde sig flitigt av för att kunna hålla boskap (och andra djur) borta från huvudbyggnaderna utan att hindra blickfånget. Samtidigt kunde man också koppla ihop parken med omgivningen visuellt då man inte hade skarpa gränser i form av staket eller häckar som var synliga. Denna strävan efter det öppna landskapet ger enligt min uppfattning ett landskap som är dominerat av *prospect*-symbolik, med lång klar sikt och ett tydligt panorama.

Diskussion

Lancelot *Capability* Browns arbeten kom att förändra utseendet på den engelska landsbygden. Eftervärlden har inte varit nådig i sin kritik men hans anläggningar finns ändå fortfarande kvar och har anseende världen över. Vad är det då som gör att Browns parker uppskattas av människor från hela världen, 300 år efter hans födelse? Genom att använda sig av Jay Appletons teori om *prospect and refuge* på de karakteristiska dragen i Browns stil besvaras den frågan.

Problematik och reflektion

Appletons teori är inte oklanderlig och har en del brister och svagheter. Det här arbetet utgår från hans *prospect and refuge*-teori och får därför samma svagheter och problematik. Appleton baserade inte sin teori på direkt empiri utan på deduktivt tänkande. Slutsatserna han drog utifrån andras teorier och observationer kan ifrågasättas. Men i det här fallet är inte syftet att validera teorin utan istället att försöka applicera den.

Appleton själv har i sin bok visat en mängd tillämpningar och exempel på hur man kan applicera *prospect and refuge*. Kritik mot teorins tillämpningar är relevant för min undersökning som även den till stor del baserar sig på tillämpningar. Enligt min uppfattning är ett av teorins problem att den är såpass lätt att tillämpa. Man kan med god vilja applicera termerna *prospect* och *refuge* på nästan allting. Det gör att teorin lätt blir urvattnad och förlorar sin tillförlitlighet eftersom den kan appliceras på vad som helst och att den därmed blir alldeles för bred.

Ambitionen med tolkningarna i det här arbetet är att de ska vara så nära Appletons resonemang kring *prospect and refuge* som möjligt, så som det beskrivs i *The Experience of Landscape*. Detta för att undvika resonemang som kommer för långt ifrån Appletons teori och därmed tappar sin legitimitet.

Appleton har ägnat en bok åt att beskriva och applicera sin teori. Att välja ut och sammanfatta de mest relevanta resonemangen och tankarna kring *prospect and refuge* för en studie av Browns anläggningar kräver en subjektiv värdering och avvägning. Att tillämpa detta på de utvalda arkitektoniska elementen innebär ytterligare en subjektiv bedömning som kan ha inverkan på slutsatsen.

Så länge man använder sig av Appletons teori med symboler som är tillräckligt starka vid gestaltning borde man kunna få människor att trivas, oavsett miljö och stilmässiga drag. *Prospect and refuge*-teorin är bred till sin natur och därför något som man inte ensamt bör använda sig av som grund vid en gestaltning. Istället kan man sträva efter att använda symboler för *prospect* och *refuge* för att förstärka den estetiska upplevelsen i en gestaltning.

Som tidigare nämnts finns ett antal olika teoretiker som ger sin egen förklaring till varför människor uppfattar vissa saker som estetiskt tilltalande. I fortsatta

studier inom området skulle en jämförelse mellan olika teorier, exempelvis Orians och Appletons teorier tillämpade på Browns anläggningar, vara intressanta. Utifrån en sådan studie skulle man kunna klargöra om deras uppfattningar om människans preferens för olika miljöer skiljer sig åt. Oavsett vad de kommer fram till angående varför Browns landskap är estetiskt tilltalande är det av intresse att studera vilka ställningstaganden och teoribildningar som ligger till grund för detta.

Summering

Landskapsparken som Brown gestaltade är långtifrån den natur som den primitiva människan utvecklades i, och som Appletons resonemang utgår ifrån. De engelska landskapsparkernas skapare strävade enligt dem själva efter att förbättra naturen. Browns naturlika stil blev ytterst abstrakt. Han arbetade med kurviga linjer och rundade former. Utstickande element i landskapet var inte önskvärt i den jämna gräsmattans domän.

Appletons teori *prospect and refuge* kan vid en första anblick vara svår att förena med Browns avskalade landskap. Frågan som måste ställas blir: är länken mellan symbolerna och det som de representerar nog stark för att de ska kunna väcka nödvändiga associationer? Appleton är själv inne på att Browns landskap har ett mindre antal likheter med naturen. Han påpekar att det är tveksamt hur naturlig landskapsparken egentligen är, då den skiljer sig stort mot den orörda vilda naturen (Appleton 1975, s. 223).

Efter att ha granskat Browns utmärkande stilmässiga element som han använde sig av i sin gestaltning utifrån *prospect and refuge*-teorin kan det konstateras att svaret på ovanstående fråga om länkens styrka är ja. I processen att förbättra naturen tycks man omedvetet ha tagit vara på vad som är symboler för *prospect* och *refuge* och implementerat det, om än på ett abstrakt sätt i parkerna. Detta är i sig inte något konstigt om man utgår ifrån att det är just dessa symboler som människan finner estetiskt tilltalande, i enlighet med Appletons teori.

Det som kan konstateras utifrån resultatdelen i den här uppsatsen är att Brown använde sig av relativt få symboler i ett öppet landskap. Symbolerna i sig är dock påtagligt starka. *Prospect*-symboliken dominerar dock landskapet men symbolerna för *refuge* är ständigt närvarande i form av mindre grupperingar av träd inom räckhåll. Att det är ett *prospect*-dominerat landskap är kanske inte så konstigt med tanke på att en stor del av aristokratins nöjen vid tiden då parkerna anlades var jakt på de egna ägorna.

Appletons teori om *prospect and refuge* kan ifrågasättas gällande trovärdigheten. Premisserna som resonemangen bygger på kan mötas med viss skepsis. Men teorin ger en förklaringsmodell till något viktigt och vardagligt inom ett område där få andra lika omfattande teorier finns tillgängliga. Detta utan att gå in på en diskussion om subjektiv smak och allmänt tyckande, om varför vi finner vissa platser estetiskt tilltalande. Anledningen till att vi upplever Lancelot *Capability* Browns landskap som estetiskt tilltalande är på grund av de abstrakta men ändå tydliga, starka symbolerna för *prospect* och *refuge*, inte på grund av att landskapet liknar naturen i sig.

Referenser

- Appleton, J. (1975). *The Experience of Landscape*. London: Wiley.
- Bell, S. (2012). *Landscape: Pattern, Perception and Process*. Abingdon: Routledge.
- Boults, E. (2010). *Illustrated History of Landscape Design*. Hoboken, NJ: Wiley, Chichester.
- Gregory, J. Spooner, S. & Williamson, T. (2013). *Lancelot 'Capability' Brown: A Research Impact Review: Prepared for English Heritage by the Landscape Group, University of East Anglia*. (no. 50-2013). London: English Heritage. <https://ueaeprints.uea.ac.uk/id/eprint/49374>
- Hinde, T. (1986). *Capability Brown: The Story of a Master Gardener*. London: Hutchinson.
- Hunt, J. D. (1992). *Gardens and the Picturesque: Studies in the History of Landscape Architecture*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Hunt, J. D. & Willis, P. (1975). *The Genius of the Place: The English Landscape Garden 1620-1820*. New York: Harper & Row.
- Jellicoe, G. A. & Jellicoe, S. (1995). *The Landscape of Man: Shaping the Environment from Prehistory to the Present Day*. London: Thames & Hudson.
- Johansson, R. (2007). On Case Study Methodology. *Open House International*, vol. 32 (3), ss. 48-54.
- Moore, C. Mitchell, W. & Turnbull, W. (1993). *The Poetics of Garden*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Nationalencyklopedin (u.å.a). [Elektronisk]. *Barockträdgård*. Tillgänglig: <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/barocktr%C3%A4dg%C3%A5rd> [2016-09-25]
- Nationalencyklopedin (u.å.b). [Elektronisk]. *Engelsk park*. Tillgänglig: <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/engelsk-park> [2016-09-25]
- Nationalencyklopedin (u.å.c). [Elektronisk]. *Naturlag*. Tillgänglig: <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/naturlag> [2016-08-16]
- Nationalencyklopedin (u.å.d). [Elektronisk]. *Park*. Tillgänglig: <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/park> [2016-07-16]
- Olausson, M. (1993). *Den Engelska parken i Sverige under gustaviansk tid*. Stockholm: Piper Press.
- Passer, M. W. (2008). *Psychology: The Science of Mind and Behaviour*. New York: McGraw-Hill Higher Education.
- Pevsner, N. (1978). *Den europeiska arkitekturen: en översikt*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Rogers, E. B. (2001). *Landscape Design: A Cultural and Architectural History*. New York: Harry N. Abrams.
- The Landscape Institute (2016). *The Capability Brown Festival: INTERACTIVE MAP*. <http://www.capabilitybrown.org/map> [2016-08-19]
- Thompson, I. H. (2009). *Rethinking Landscape: A Critical Reader*. London: Routledge.

Vergnaud, N. (1835). [Plankarta]. *A new and accurate plan of Blenheim Palace, Gardens, Park, Plantations, &^a, the Seat of His Grace, the Duke of Marlborough*. Licens: Creative Commons CC0 1.0 Universal (CC0 1.0).
Identifikationsnr: C13636-40. Tillgänglig: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:A_new_and_accurate_plan_of_Blenheim_Palace_-_L'Art_de_Cr%C3%A9er_les_Jardins_%281835%29,_pl._1_-_BL.jpg [2016-